

Станіслав Сергійович БЕСКАРАВАЙНИЙ

Кандидат філософських науки, доцент,
Український державний університет
науки і технологій,
вул. Лазаряна 2, Дніпро, 49010, Україна

E-mail: 2beskarss78@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1707-1369>

УДК 004.8: 141

Stanislav BESKARAVAINYI

PhD in Philosophy, Associate Professor,
Ukrainian State University of
Science and Technology,
2 Lazariana Str., Dnipro, 49010, Ukraine

**АНТРОПОЦЕНТРИЧНІСТЬ СПРИЙНЯТТЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
В УЯВЛЕННЯХ ПІЗЬНОЇ ІНДУСТРІАЛЬНОЇ ЕПОХИ**

Received 15 June 2025; revised 30 June 2025; accepted 05 July 2025

DOI: 10.15421/342502

Анотація

Мета даної роботи: спроба оцінити різноманітність такого феномену, як антропоцентричність сприйняття штучного інтелекту.

Методи дослідження: порівняльно-історичний, компаративістський, аналогія, діалектична оцінка протиріч.

Результати дослідження. Показано, що антропоцентризм можливо оцінювати в контексті трьох основних парадигм сприйняття техніки: гуманістичної, трансгуманістичної та постгуманістичної. Історичний період, протягом якого проводилася ця оцінка, починається з винаходом комп'ютерів і завершується переходом до нових моделей уявлення про людино-машинну взаємодію.

Показано, що гуманістичне сприйняття техніки існувало у циклі, заданому розвитком індустріального суспільства: для досягнення нових рівнів розвитку формувалася черговий образ ідеальних суспільних структур та відповідних утопічних змін у людях. Після кризи, пов'язаної з неможливістю досягнення утопічного ідеалу, йшло повернення до ідеалів «осьового часу» та формування нових перспективних цілей. Але у 1940-80-х ідеї «постіндустріального суспільства» не допомогли формуванню нового ідеалу людини: через «парадокс Моравека» когнітаріат, як заміна пролетаріату, не виник.

Трансгуманістичне сприйняття техніки пропонувало образи людино-машинного симбіозу, проте воно, по-перше, ґрунтувалося на ідеях інструментального сприйняття техніки, а по-друге, трансгуманізм мислився як спосіб втілення ідей суспільства споживання, тобто обслуговував соціальні девіації гуманізму.

Нарешті, постгуманістичне сприйняття техніки базувалося у тому, що виникнення альтернативного людині мислячого суб'єкта відбудеться у межах або біологічної еволюції, або рамках космогонічних процесів. Тобто історичні перспективи індустріального суспільства розглядалися надзвичайно тривалі. Проте, збереження дії закону Мура, розвиток комп'ютерних мереж, призвело до кризи сприйняття історичних перспектив індустріалізму, суттю чого стала концепція технологічної сингулярності.

Ключові слова: гуманізм, трансгуманізм, постгуманізм, суспільство споживання, технологічна сингулярність.

**ANTHROPOCENTRICITY OF THE PERCEPTION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE
IN THE COMMUNITY'S IDEAS OF THE LATE INDUSTRIAL ERA**

Abstract

The purpose of this work: an attempt to assess the diversity of such a phenomenon as the anthropocentric perception of artificial intelligence.

Research methods: comparative-historical, analogy, dialectical assessment of contradictions.

Research results. It is shown that anthropocentrism can be assessed in the context of three main paradigms of technology perception: humanistic, transhumanistic and posthumanistic. The historical period during which this assessment was carried out begins with the invention of computers and ends with the transition to new models of understanding human-machine interaction.

It is shown that the humanistic perception of technology existed in a cycle determined by the development of industrial society: in order to achieve new levels of development, another image of ideal social structures and corresponding utopian changes in people was formed. After the crisis associated with the impossibility of achieving the utopian ideal, there was a return to the ideals of the "axial age", and the formation of new promising goals. But in the 1940-80s, the ideas of a "post-industrial society" did not help form a new ideal of man: due to the "Moravec paradox", the cognitariat, as a replacement for the proletariat, did not arise.

The transhumanist perception of technology offered images of human-machine symbiosis, but they were, firstly, based on the ideas of an instrumental perception of technology, and secondly, transhumanism was thought of as a way to embody the ideas of a consumer society, that is, it served the social deviations of humanism.

Finally, the posthumanist perception of technology was based on the fact that the emergence of an alternative thinking subject to man would occur within the framework of either biological evolution or within the framework of cosmogonic processes. That is, the historical prospects of an industrial society were considered extremely long-term. However, the preservation of Moore's law and the development of computer networks led to a crisis in the perception of the historical prospects of industrialism, the essence of which became the concept of technological singularity.

Keywords: *humanism, transhumanism, posthumanism, consumer society, technological singularity.*

Актуальність.

Антропоцентризм продовжує залишатися однією з найважливіших вад сприйнятті штучного інтелекту. Дослідники продовжують сприймати ШІ, як людський, наділяючи техногенну структуру рисами біогенної культурної особистості.

Але розкрити все розмаїття даного сприйняття на підставі лише логічного підходу неможливо, тому що це вимагатиме опису великої кількості суто технічних та психологічних обмежень. При цьому технічні обмеження періодично долаються, але розвиток ШІ як цілісної структури принципово відрізняється від становлення людського інтелекту. Необхідно розглядати процес сприйняття ШІ в історичній динаміці.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій.

Прогрес у розвитку ШІ дозволяє розглядати як допустимі такі можливості:

- трансформацію людини, як такої;
- нелюдських індивідів, суб'єктів, «автономних агентів» тощо.

Вільна трансформація образу людини фактично заборонена у традиційній культурі, у межах релігійної догматики («образ божий» є непорушним). Обмежена вона і у найрізноманітніших гуманістичних концепціях Модерну. Навіть міська інфраструктура – архітектура, транспорт, меблі – створена під певний образ людини. А дегуманізація колективного суб'єкту, тобто держави, мегамашини (за Л.Мамфордом) чи всієї техносфери – традиційно сприймається як фундаментальна проблема.

Цей конфлікт породжує три основні парадиг-

ми сприйняття ШІ: гуманістичну, трансгуманістичну та постгуманістичну.

Спроби класифікації таких парадигм робилися Ф.Феррандо [Ferrando 2019], Р.Раніш і С.Л.Соргнером [Ranisch, Sorgner 2014], Р. Брай-дотти [Braidotti 2013], К.Вольфом [Wolfe 2010], Н.Бостромом [Bostrom 2005].

Початок Індустріальної епохи визначають як початок промислової революції, комп'ютери стали практично застосовною технологією лише в 1940-х. Інформаційну епоху можуть відраховувати як від 1940-х, так і від 1990-х, спираючись на різний рівень поширення та розвитку комп'ютерних технологій. Але якщо розглядати період від 1940-х до сучасності, то в першому наближенні можна сформулювати наступний зміст кожної з парадигм, в рамках яких філософи осмислювали взаємодію техніки і людини:

- гуманісти продовжували вирішувати протиріччя: як основне завдання індустріальної епохи сприймалася гармонізація суспільства, щоб наблизити його до канону людини, і одночасно виникла необхідність реформування гуманістичного канону, образу правильного індивіда, який повинен відповідати ідеальному суспільству. У цьому зберігається ставлення до біологічного відтворення людини, що неминуче супроводжують традиційні соціальні інститути: сім'я, школа, трудовий колектив тощо;

- трансгуманісти: основне завдання розвитку техніки мислиться ними як зміна людини, досягнення нових можливостей конкретного індивіда через доповнення та трансформацію організму. «Наука, технології та розум мають бути запряжені

в наші екстремні цінності, щоб скасувати найбільше зло: смерть» [More 1990].

Найбільш релевантні твори описують техно-біологічну еволюцію людського образу, власне, кіборгізацію, що актуалізує питання можливості індивіда необмежено змінювати своє тіло. Що веде до нового протиріччя: де та межа змін, після якої розпадається єдність людства, як виду, і спроби впоратися з техногенними загрозами, що нарастають, у результаті можуть призвести до ще більших конфліктів у людсько-постлюдському соціумі? У цьому сенсі трансгуманізм, представлений у своїх крайніх формах, що закликає до «морфологічної свободи», фактично редукує всі соціальні проблеми до технологічних проблем зміни індивіда: будь-яке протиріччя у суспільстві може бути вирішено через трансформацію окремих осіб.

Зрештою, чи можна сказати, що трансгуманізм цілком відмовляється від антропоцентричності? Ні. Навіть якщо припустити, що цивілізацією, техносферою керують глибоко трансформовані істоти, які не асоціюють себе з людьми – генезис походження суб'єктів у трансгуманістів залишається антропним. Просто якщо людина починає змінюватися першою і робить це швидше за всіх інших біологічних і техногенних істот, то вона зберігає за собою пануючу роль у цивілізації;

- *постгуманісти*: цей напрямок ґрунтується на розумінні людини, як одного з етапів розвитку розуму, оцінки людства з позицій глобального еволюціонізму, тобто еволюційних процесів, яким підкоряється весь Всесвіт і неминує, підкоряється людина. Мається на увазі відмова не лише від стандартів людяності, що успадковують культуру останніх тисяч років, а й від людської винятковості як такої [Schaeffer 2007]. Робляться спроби осмислювати принципово нових суб'єктів, чий генезис може бути практично будь-яким, але, швидше за все, буде техногенним [Harari 2017].

Проте, точне розмежування трансгуманізму і постгуманізму не завжди декларується дослідниками, та вони його не завжди дотримуються, тому часом неможливо зарахувати роботи до одного з напрямів. Основну суперечність, що характерна для постгуманізму, ймовірно, можна виразити в наступному висновку: потенційна можливість конкуренції людей з техногенними видами розумних істот ставить під питання існування людства, але це існування необхідно створити пост-людську цивілізацію. Через це виникають деякі суїцидальні, самозаперечні алюзії.

Носії всіх трьох перерахованих парадигм

існують у межах реального історичного процесу. Філософи неминує порівнюють свої гіпотези із реальним рівнем існуючої техніки, з вимогами цензури та настроями суспільства.

Таким чином, можна сформулювати наступні етапи і критерії завершення індустріальної епохи:

Перший: починається у другій половині 1940-х, коли комп'ютери стають широко відомими технічними пристроями, створюються нові наукові дисципліни (кібернетика). Але зберігаються панівні антропоцентричні уявлення про технічний прогрес та суспільний розвиток. Розглянемо саме цей період, як пізню індустріальну епоху.

Другий починається на стику 1980-х та 1990-х, із сплеску інтересу до концепцій антропо-технічної взаємодії. Формується уявлення про технологічну сингулярність [Vinge 1993]. Поширюється уявлення про швидке та неминує становлення техногенного Іншого. Але вигляд нового суб'єкта, який може змінити людину, так само залишається незрозумілим: екстраполяція, яка базується на «законі Мура», дозволяє лише говорити про якийсь кількісно-якісний перехід, стрибок когнітивних можливостей III. Він практично неминує, але форма прояву залишається невідомою

Мета дослідження: показати принципову обмеженість сприйняття технології III на завершальних етапах індустріальної епохи (1940-1990-й) через співвідношення гуманістичної, трансгуманістичної та постгуманістичної парадигм.

Результати дослідження.

Гуманізм був спрямований на вирішення проблем, характерних для індустріального суспільства. Людина розглядалася як основна діюча сила і водночас творець. Розвиток людини розглядався через вплив іншої людини (виховання у родині, у системі освіти), підтримку фізичного здоров'я, всебічне вдосконалення індивіда – але для цього необхідно було прибрати недоліки, залишки минулих епох.

Коллективні суб'єкти сприймалися суперечливо: від утопічних очікувань до усвідомлення необхідності обмеження їхньої діяльності або навіть боротьби з ними. Але метою зміни таких суб'єктів була їхня гуманізація, гармонізація з людьми. Основне деклароване завдання: створити антропоцентричне суспільство, державу, виправивши недоліки існуючих. Сформульовано це завдання було ще за часів Просвітництва, коли Ж.Ж.Руссо, протиставивши розвиток цивілізації та свободу людини.

На жаль, цикл розвитку гуманістичного

протиріччя у ХХ столітті залишився незмінним: розроблялася чергова соціальна система, вона починала втілюватися, малося на увазі, що під неї буде вдосконалена людина. Ще перед Першою світовою був розповсюджений цілий спектр ідеалів людини. Для ліберальної ідеології – людина це раціональний, ошадливий буржуа. У контексті критики лібералізму: надлюдина Ф.Ніцше. Були різні варіації соціал-дарвінізму, що розвивали традицію Г.Спенсера. У рамках соціалістичної концепції нова людина осмислювалась, наприклад, А.А.Богдановим, як розкутий працівник та творець.

За кілька десятиліть (а іноді й років) суспільство розуміло, що принципів змін у сутності людини не відбулося, і раціоналізувати поведінку людей у контексті ідеології теж не виходить. Виникала криза тієї чи іншої гостроти. Німецький нацизм, зрештою, звівся до тотального знищення біологічно «неправильних» людей. Лібертаріанство і всілякі образи соціал-дарвінізму регулярно зводилися до виправдання соціальної нерівності, де було ніякого поліпшення окремого індивіда.

Усвідомлення глухого кута вело до спроб гармонізації соціальної структури відповідно до гуманістичних канонів класичних епох. Фактично, відбувалося стихійне повернення до образів «осьового часу», але не суворо у сенсі робіт К.Ясперса, а в тій формі, якою його сприймали сучасники. Тут найкращий приклад – це СРСР 1940-1980-х рр., коли звернення до античного мистецтва, до Відродження, до класики ХІХ ст. стало дієвим способом відходу від ідеологічних крайнощів.

Однак, після періоду сталого розвитку, соціум неминуче стикається з новою кризою, і для її подолання виникають ідеї перебудови суспільства, створення нових моделей поведінки людини, безпечніших, ефективніших, справедливіших і т.ін. Власне, крах СРСР можливо описати як спроби впровадити моделі поведінки «ефективного власника» та «кваліфікованого покупця».

Оцінюючи впливу техніки на суспільство у період 1940-1980-х рр. можливо виділити дві найбільш впливові концепції:

- Ідеї Д.Белла про майбутнє «постіндустріальне суспільство» [Bell 1973]. На заміну пролетаріату прийдуть «knowledge worker», які працюватимуть з інформацією, а не з предметами. Але можливість створення нового класу свідчить, що повна автоматизація простих розумових трудових операцій представляється автору не проведеною, не завершеною. Тому ІІІ, в уяві Д.Белла, не є

конкурентом для працівника;

- ідеї «Римського клубу» про можливу соціальну кризу, до якої призведе хижацька експлуатація ресурсів. Книга А.Печчеї «Людські якості» [Peccei 1977]: прямо вимагає революційних змін у самій людині, але описує ці зміни, як певне зростання системності людського суспільства, чуйності та взаємодопомоги людей. Технічний прогрес має забезпечувати споживчий мінімум, але «споживачів» мають змінювати інші люди, через переконання та виховання.

У 1980-х традиційний гуманізм зіткнувся з багатоплановою кризою: тут і криза лівих ідей, на яких багато в чому базувалася ідея справедливо-го суспільства, і очевидне зростання темпів автоматизації праці, досягнення меж у можливостях швидкого фізичного розвитку людини. Що поставило під сумнів перманентне зростання інвестицій у освіту, виховання, медицину – у «людський капітал». Технофобія отримала нові аргументи на свою користь, у цьому сенсі, що розвиток виробництва дедалі більше відривався від розвитку соціуму. Створення кожного нового автоматизованого виробництва актуалізувало заклик Ж.Елюля: «Прогрес вимірюється не зростанням кількості вироблених цінностей, а кількістю заощадженого людського часу. Відтепер необхідно не розраховуватися за працю заробітною платою, а рівномірно розподіляти між усіма членами суспільства... багатство, яке виробляється за рік автоматизованими та інформатизованими заводами» [Ellul 1982: 260]. Але, на жаль, Ж.Елюль не конкретизував методи здійснення цього заклик.

І коли Е.Тоффлер у «Метаморфозах влади» (1990-й р.) вводить поняття «когнітарату», тобто прошарку людей, які займаються розумовою працею, та йдуть на зміну «пролетаріату» – цей термін вже не був футурологічним. Американський філософ лише описує офісних працівників. І, навпаки, вже сформульовано «парадокс Моравека»: порівняно легко створити комп'ютер, який досконало повторює алгоритмізовані дії, інтелектуальні ігри, але важко чи неможливо створити роботів, які б повторювали рухи однорічної дитини у іграх [Moravec 1988]. Тобто інтелектуальна праця в умовах алгоритмізованого виробництва – порівняно швидко автоматизується, і цей процес є неминучим. Отже «когнітаріат» Е.Тоффлера це форма пролетаріату, заснована на роботі людини з інформацією, стикається з обмеженням перспектив свого існування, бо людину замінює автомат. А отже, трансформація індустріального суспільства, як

вона мислилася в рамках механізації та автоматизації середини ХХ століття – ставиться під сумнів.

Тобто у 1980-х гуманізм вступ у кризу через те, що не зміг сформував новий позитивний ідеал людини.

Трансгуманізм – у період 1940-1990-х перебував у маргінальному становищі. Прихильники цих ідей або залишалися маловідомими, або розглядає трансгуманізм як оптимістичну віддалену перспективу: «людина залишається людиною, але перевершить себе, реалізуючи нові можливості своєї людської природи» [Huxley 1957]. Декларовані цілі трансгуманізму: усунення тілесних страждань, продовження життя, трансформація тощо, – стикалися з обмеженістю медичних технологій та величезною інерцією сприйняття. Крім того, будь-які проекти трансформації людини у 1940-1980-х супроводжували побоювання, викликані досвідом Другої світової, і сумою спроб стандартизувати людину в рамках індустріальних підходів. Євгеніка стала багато в чому табуваною темою. І потенціал технологізації людського тіла розглядався крізь призму втрати складності, деградації, потенційного спрощення індивіда. У цьому вся сенсі книга М.Фуко «Наглядати і карати» [Foucault 1975] це ідеальний приклад трансгуманізму, зверненого у минуле: у ній досліджується зміна тілесності ув'язнених і сутності покарань під час становлення індустріального суспільства (тобто XVII-XVIII ст.). Однак поява технологій, які могли дати індивіду новий вибір, у результаті почала змінювати підходи до стандартів людяності. І якщо кріоніка породила скептично оцінювану практику заморозки людських тіл, то екстракорпоральне запліднення, навпаки, стало біотехнологією, що діє і широко застосовується.

Досить типові представники періоду – Ф.М.Есфендіарі [Esfandiary 1970], С.Лем: мислитель, чия творчість балансувала між футурологією та науковою фантастикою, яким простіше було сформувати цілісний образ якогось майбутнього індивіда чи соціуму, чим докладно пояснювати причини такого образу. А коли С.Лем спробував деталізувати свої прогнози майбутнього, його філософія [Lem 1964] незмінно залишалася в тіні його художньої літератури.

Якщо вираховувати із суми технооптимістичних або технофобних образів тієї епохи базові концепції, то їх три:

- людино-машинне співробітництво, моделі якого запозичувалися із біосфери, тобто потенційний симбіоз. Наприклад, Д.Ліклідер припускав:

«В очікуваному симбіотичному партнерстві люди будуть встановлювати цілі, формулювати гіпотези, визначати критерії та виконувати оцінки. Обчислювальні машини виконуватимуть рутинну роботу» [Licklider 1960], – і основні технічні труднощі автор пов'язував із процесом обміну інформацією;

- різноманітні генетичні трансформації людини, як ефективні медичні технології, як спосіб усунення спадкових захворювань;

- зміна людини під впливом мегамашин, державних інститутів, нових соціальних практик. Тут йшло поступове звільнення від утопізму. У цьому вся сенсі книжок Ж.Бодрійяра «Суспільство споживання» (1970) та повість С.Лема «Футурологічний конгрес» (1971) стали буквальним переключком, у якому сучасна авторам естетизація та комерціалізація людського тіла стає прототипом тотальної ілюзії благополуччя у майбутньому.

Ці концепції об'єднує те, що утилітарне (інструментальне) сприйняття техніки, та III як її вищого втілення – входить у кризу. З одного боку техніка ідеально доповнюватиме людину, з іншого – досконалість цього доповнення вже ставить питання про зміну людини, а отже, про становлення не-антропного Іншого.

Постгуманізм – 1940-1980-х – був ще більш маргіналізований, ніж трансгуманізм.

Пост-людяність спочатку розглядається швидше як альтернативна еволюційна лінія розвитку живих істот. Термін існування людства у трактуваннях філософів обмежувався термінами існування біологічного виду *homo sapiens*, різними трансформаціями всесвіту тощо.

Маркером подібного сприйняття можливо визначити:

- концепцію Е.Ілленкова, в якій функції розуму вже відокремлені від людства, як такого: розум у всесвіті повинен протистояти ентропії, тому що мислення це іманентна властивість матерії. Характерні періоди часу – мільярди років;

- концепції зміни людства на Землі іншими розумними видами в результаті конвергентної еволюції, а саме, цефалізації, як поширеного в природі процесу (що опосередковано впливає, наприклад, з аналізу рівня інтелекту дельфінів [Pryor, Haag, O'Reilly 1969]). Характерні періоди часу відповідають еволюційним процесам в самому людстві, тобто це десятки та сотні тисяч років;

- християнський еволюціонізм П.Тейяра де Шардена: конвергенція народів в єдине людство, поява Духа Землі, досягнення точки Омега

[Teilhard de Chardin 1961]. Характерні періоди цих процесів так само не можуть бути меншими за тисячоліття.

При тому, що були відсутні загальноприйняті визначення «трансгуманізму» і «постгуманізму», можливо сказати, що початковий критерій їхньої відмінності був заданий самою сумою гіпотез про майбутнє людства: наскільки значущими мають бути зміни в людині, щоб індивід став еволюційно новою істотою?

Техногенне постлюдство сприймалося скептично. Так, в 1966 Ірвін Гуд формулює гіпотезу про «ультрозумну машину», яка здатна конструювати машину, ще більш розвинену, ніж вона [Good 1966]; тоді ж було сформульовано «закон Мура» – з другої половини 1960-х спостерігалось експоненційне зростання обчислювальної потужності комп'ютерів [Denning, Lewis 2016]. Але тоді не було відомо, що дія цієї емпіричної залежності зберігатиметься понад шістьдесят років поспіль. Тобто становлення техногенного розуму цілком допускалося як певний уявний експеримент, який, проте, не переносився на соціальну тканину суспільства. Найкращим прикладом може бути робота С.Лема «Голем XIV» [Lem 1973], де описувався розумний комп'ютер, швидко досяг такого рівня розвитку інтелекту, що спілкування з людьми було йому не цікаво. Такий самоізолюваний суб'єкт не сприймався як загроза для соціуму, ні персонажами в тексті, ні читачами, та й сам текст був фантастичним.

Однак саме створення комп'ютерних мереж актуалізувало питання про потенційне існування техногенного Іншого, найважливішою відмінністю якого від людини стає масштаб.

Мегамашина Л.Мамфорда [Mumford 1970] за всієї її витонченості, неспроможна виробляти нових понять, не здійснює абстрагування феноменів: у традиційну та індустріальну епохи це функція виключно людини. Управлінські системи мегамашин, які ще складаються з людей, вже можуть змінюватися, колективний суб'єкт починає протидіяти суб'єкту індивідуальному, наприклад, як описав Дж.Гэлбрейт [Galbraith 1985]. Але автоматизація окремих операцій інтелектуальної діяльності вже відкривала шлях до інтелектуалізації мегамашини, її саморозвитку, а створення комп'ютерних мереж надавало для такого «мега-суб'єкта» ідеальну нервову систему.

У мікромасштабі ще в 1970-х було запропоновано використовувати окремі молекули як

елементарну базу комп'ютерів. У 1980-х подібні образи переростають у широке уявлення про нанотехнологічні структури, які можуть бути носіями інформації та відтворюватися, вводиться термін «сіра слиз». Зрозуміло, не йшлося про повноцінних суб'єктів, а, швидше, про аналог вірусів. Але це структури, яких людина буквально не помічає, не може контролювати без спеціальних пристроїв: область наномасштабного конструювання стала образом середовища, в якому теж може розвинути Інший.

Тобто при формальному скепсисі стосовно техногенного суб'єкту, автори описували дедалі більше передумов для його становлення, і тим самим ставили під сумнів тисячолітні історичні перспективи індустріального суспільства. Що можна трактувати як інерцію сприйняття технологій. Її подоланням стало широке поширення концепції технологічної сингулярності.

Висновки:

- показано, що індустріальна епоха в уявленнях сучасників тривала до того часу, поки зберігалось інструментальне сприйняття штучного інтелекту, та її було завершено з розповсюдження уяви про техногенного Іншого;

- одночасно людина сприймалася як монопольний носій індивідуальної суб'єктності, а колективні суб'єкти сприймалися крізь призму обмеження можливостей індивіда щодо прийняття рішень і навіть технофобії;

- показано, що історична перспектива збереження такої монополії оцінювалася у століття і навіть тисячоліття;

- гуманістами соціальні зміни у суспільстві розглядалися з погляду поліпшення буття людини, навіть якщо людина цілком поступається машині у продуктивність праці;

- лише наприкінці 1980-х сума наявних технологічних можливостей людства примушує філософів відійти від дослідження індустріального суспільства, і слідом за футурологами ставити питання не тільки про еволюційно нову людину, а й про нові соціальні структури, засновані на руйнуванні людської цілісності або, навпаки, доповнення людини;

- значну кількість техноцентричних концепцій, які в 1990-2000-х будуть мейнстрімом інтелектуальних міркувань, вже були сформульовані, але або у спекулятивній, або у вузько-футурологічній, або у фантастичній формі.

Бібліографічні посилання / References

- Bell, D. (1973). *The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting*. N.Y.: Basic Books.
- Bostrom, N. (2005). A History of Transhumanist Thought. *Journal of Evolution and Technology*, 14(1). URL: <http://jetpress.org/volume14/bostrom.html>
- Braidotti, R. (2013). *The Posthuman*. Cambridge Polity Press
- Denning, P.J., Lewis, T.G. (2016). Exponential Laws of Computing Growth. *Communications of the ACM*, 60(1), 54-65 pp. <https://doi.org/10.1145/2976758>
- Ellul, J. (1982). *Changer de revolution: L'ineluctable proletariat*. Paris: Seuil. (in French)
- Esfandiary, F.M. (1970). *Optimism One*. URL: <https://galtonsbox.com/wp-content/uploads/2015/05/esfandiary-optimism-one.pdf>
- Foucault, M. (1975). *Surveiller et punir: Naissance de la prison*. Paris: Gallimard. (in French)
- Ferrando, F. (2019). *Philosophical Posthumanism*. London: Bloomsbury Publishing.
- Galbraith, J.K. (1985). *The New Industrial State*. Princeton: University Press.
- Good, I.J. (1966). Speculations Concerning the First Ultraintelligent Machine. *Advances in Computers*, 6, 31-88. [https://doi.org/10.1016/S0065-2458\(08\)60418-0](https://doi.org/10.1016/S0065-2458(08)60418-0)
- Harari, Y.N. (2017). *Homo Deus: A Brief History of Tomorrow*. London: Penguin Random House.
- Huxley, J. (1957). *In New Bottles for New Wine*. London: Chatto & Windus.
- Licklider, J.C.R. (March 1960). Man-Computer Symbiosis. *IRE Transactions on Human Factors in Electronics*, HFE-1(1), 4-11. doi: 10.1109/THFE2.1960.4503259
- Lem, S. (1964). *Summa Technologiae*. Krakow: Wydawnictwo Literackie. (in Polish)
- Lem, S. (1973). *Golem XIV / Wielkosc urojona*. Warszawa: Czytelnik. (in Polish)
- Moravec, H.P. (1988). *Mindchildren*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- More, M. (1990). *Transhumanism: Towards a Futurist Philosophy*. URL: <https://www.ildodopensiero.it/wp-content/uploads/2019/03/max-more-transhumanism-towards-a-futurist-philosophy.pdf>
- Mumford, L. (1967). *The Myth of the Machine*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.
- Peccei, A. (1977). *The Human Quality*. Oxford; New York: Pergamon Press.
- Pryor, K.W., Haag, R., O'Reilly, J. (1969). The creative porpoise: Training for novel behavior. *Journal of the Experimental Analysis of Behavior*, 12(4), 653-661. <https://doi.org/10.1901/jeab.1969.12-653>
- Ranisch, R., Sorgner, S.L. (2014). *Post-and Transhumanism: An Introduction*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Schaeffer, J.-M. (2007). *La fin de l'exception humaine*. Paris: Gallimard. (in French)
- Teilhard de Chardin, P. (1961). *The Phenomenon of Man*. Harper Torchbooks, The Cloister Library, Harper & Row, Publishers.
- Vinge, V. (1993). The Coming Technological Singularity: How to Survive in the Post-Human Era URL: <http://edoras.sdsu.edu/~vinge/misc/singularity.html>
- Wolfe, C. (2010). *What is Posthumanism?* Minneapolis: University of Minnesota Press.